

คณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0: ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

วริรัตน์ ศรีสถิตย์วัฒนา¹

วันที่รับบทความ: 25 มีนาคม 2568
วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 13 สิงหาคม 2568
วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 22 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และปัญหาของอุตสาหกรรมข้าวไทย เพื่อเสนอแนวทางความร่วมมือที่เหมาะสมระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าวไทย ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์และปัญหาของอุตสาหกรรมข้าวไทย รวมถึงค้นพบปัจจัยความสำเร็จของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน กับเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่า แนวทางความร่วมมือควรอยู่ในรูปแบบการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร โดยจัดตั้ง "สภาอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0" เป็นหน่วยงานบูรณาการจากทุกภาคส่วน พร้อมคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 ในรูปแบบ "จตุภาคีเพื่อความยั่งยืน" โดยภาครัฐสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ ภาคเอกชนมีบทบาทด้านเทคโนโลยีและการตลาด และเกษตรกรเป็นผู้ผลิตและส่งเสริมการเกษตร ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพของอุตสาหกรรมข้าวไทยให้เติบโตอย่างมั่นคง

คำสำคัญ คณะกรรมการ, พัฒนา, อุตสาหกรรมข้าวไทย, ความร่วมมือ, จตุภาคีเพื่อความยั่งยืน

¹ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
อีเมล: winbig98@hotmail.com

Thai Rice Industry 5.0 Steering Committee: Policy Recommendations for Enhancing the Competitiveness of Thailand's Rice Industry

Wareerat Srisathidwattana²

Received: 25 March 2025

Revised: 13 August 2025

Accepted: 22 August 2025

Abstract

This study investigates the current status and challenges of the Thai rice industry with the objective of proposing an effective collaborative framework between the public and private sectors for sustainable industry development. Utilizing a qualitative research approach, in-depth semi-structured interviews were conducted with key informants intimately involved in the Thai rice sector to obtain a comprehensive understanding of prevailing issues and dynamics. The study further explores critical success factors underlying Public-Private-Producer Partnerships (4P). Findings indicate that collaboration should be operationalized through Value Chain Development (VCD), facilitated by the establishment of the “Thai Rice Industry Council 5.0,” an integrated multi-stakeholder body. This council, supported by a steering committee under the “Quadruple Helix for Sustainability” framework, delineates roles wherein the government focuses on research and seed development, the private sector spearheads technology and marketing initiatives, and farmers act as primary producers and advocates for sustainable agricultural practices. This integrative approach is anticipated to strengthen the competitiveness and ensure the sustainable growth of the Thai rice industry.

Keywords Committee, Development, Thai Rice Industry, Cooperation, Quadruple Helix for Sustainability

² Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya 13170. E-mail: winbig98@hotmail.com

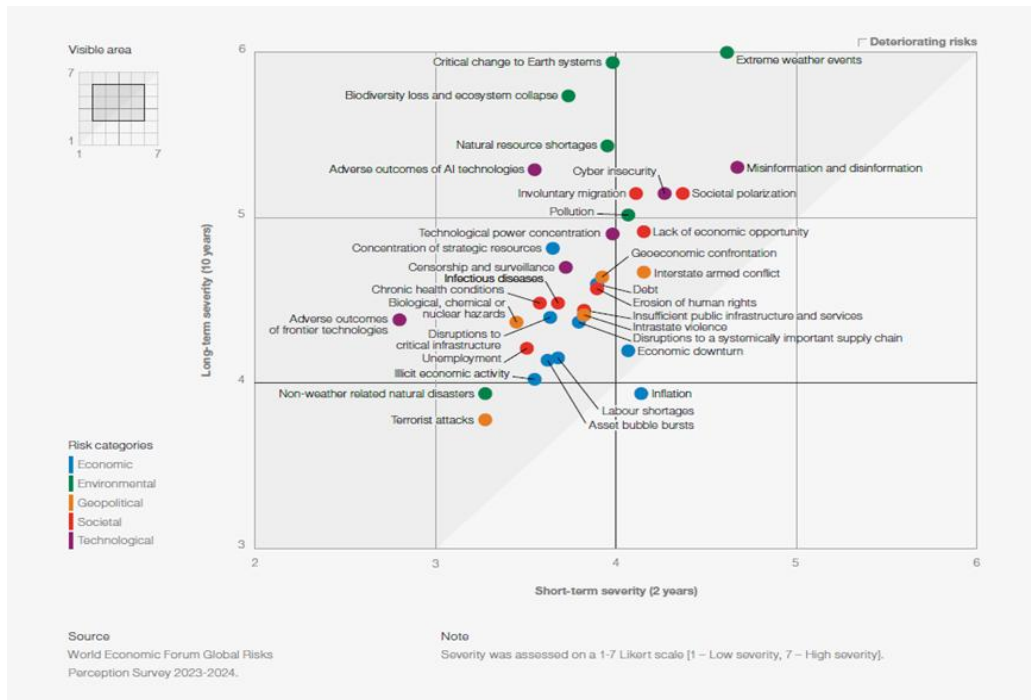
1. บทนำ

“ข้าว” เป็นสินค้าเกษตรส่งออกหลักของประเทศไทยที่ครอบคลุมพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุด (คิดเป็นร้อยละ 43.7 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมดของประเทศไทย) และครอบคลุมครัวเรือนถึง 5.1 ล้านครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 63.6 ของจำนวนครัวเรือนภาคเกษตรทั้งหมด) ในปัจจุบันไทยเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกข้าวที่สำคัญของโลก โดยใน พ.ศ. 2567 ไทยมีผลผลิตข้าวสูงเป็นอันดับ 2 ของตลาดข้าวโลก ครองส่วนแบ่งตลาดประมาณร้อยละ 25.0 รองจากอินเดีย และไทยส่งออกข้าวขาว คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 53.8 ของมูลค่าการส่งออกข้าวไทยทั้งหมด โดยตลาดหลักอยู่ในทวีปเอเชียและแอฟริกา (กระทรวงพาณิชย์, 2568, น. 2) โดยประเทศไทยส่วนใหญ่ปลูกข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมไทย ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวตลาดเฉพาะ (ข้าว กข43 ข้าวอินทรีย์ ข้าวสี) (กรมการข้าว/กรมการค้าภายใน 2566, น. 7) ในส่วนการส่งออกพบว่า ปริมาณการส่งออกข้าวของโลก พ.ศ. 2567 มีปริมาณ 56.86 ล้านตัน ขยายตัวร้อยละ 3.9 เมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2566 ส่วนมูลค่าการส่งออกข้าวของโลก พ.ศ. 2567 เท่ากับ 37,778.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขยายตัวร้อยละ 14.1 เมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2566 ประเทศที่มีมูลค่าการส่งออกสูงที่สุด ได้แก่ อินเดีย ไทย ปากีสถาน เวียดนาม และสหรัฐฯ ตามลำดับ และปริมาณการส่งออกข้าวของไทยใน พ.ศ. 2567 เท่ากับ 9.95 ล้านตัน ขยายตัวร้อยละ 13.4 คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 56.8 ของปริมาณผลผลิตข้าวทั้งประเทศ มีอัตราการเติบโตเฉลี่ยในรอบ 5 ปี (พ.ศ. 2563-2567) เท่ากับร้อยละ 14.8 ต่อปีด้านมูลค่าการส่งออกใน พ.ศ. 2567 มีมูลค่า 6,433.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขยายตัวร้อยละ 25.0 เมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2566 และมีอัตราการเติบโตเฉลี่ยในรอบ 5 ปี (พ.ศ. 2563-2567) เท่ากับร้อยละ 14.6 ต่อปี โดยประเภทข้าวที่ไทยส่งออกตามปริมาณมากที่สุดได้แก่ ข้าวขาว รองลงมาเป็น ข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิ ข้าวหัก ข้าวเหนียว และข้าวกล้อง ตามลำดับ (กระทรวงพาณิชย์, 2568, น. 2)

จากข้อมูลพื้นฐานทั้งสภาพภูมิประเทศ การผลิต และการส่งออก จะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านอาหาร (Food Self-sufficiency) และน่าจะมีความเพียงพอทางด้านอาหาร (Food Availability) แต่ในข้อค้นพบเชิงวิชาการพบว่าประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (Hunger) หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ (Undernourished People) (นนทนากนต์ จันทร์อ่อน, 2557) ซึ่งเป็นความเสี่ยงเชิงนโยบายที่ประเทศไทยต้องให้ความสำคัญ (จรุงเกียรติ ภูติรัตน์, พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, และพระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิก, 2567) นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อระบบความมั่นคงอาหารและการผลิตข้าวของไทย เนื่องจากเกษตรกรรมของไทยพึ่งพาฝนฟ้าในการเพาะปลูกเป็นปัจจัยสำคัญ จากรายงาน The Global Risk Report 2024 พบว่า ความเสี่ยงในอีก 10 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2034) การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศที่รุนแรงแบบสุดขีด (Extreme Weather Events) เป็นปัญหาอันดับต้น ๆ ที่โลกจะต้องเผชิญ (World Economic Forum, 2024) (ดังแผนภาพที่ 1) ซึ่งประเทศไทยก็ต้องเตรียมพร้อมรับมือปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกัน ซึ่งหากไม่เตรียมความพร้อมเพื่อรับมือก็จะนำมาซึ่งผลกระทบและความสูญเสีย โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจจำนวนมาก เช่น การสูญเสียผลผลิตใน

ภาคการเกษตร คุณภาพสินค้า การส่งออก ด้านความเป็นอยู่ รวมถึงมูลค่าที่ต้องฟื้นฟูหลังจากเกิดภัยต่าง ๆ

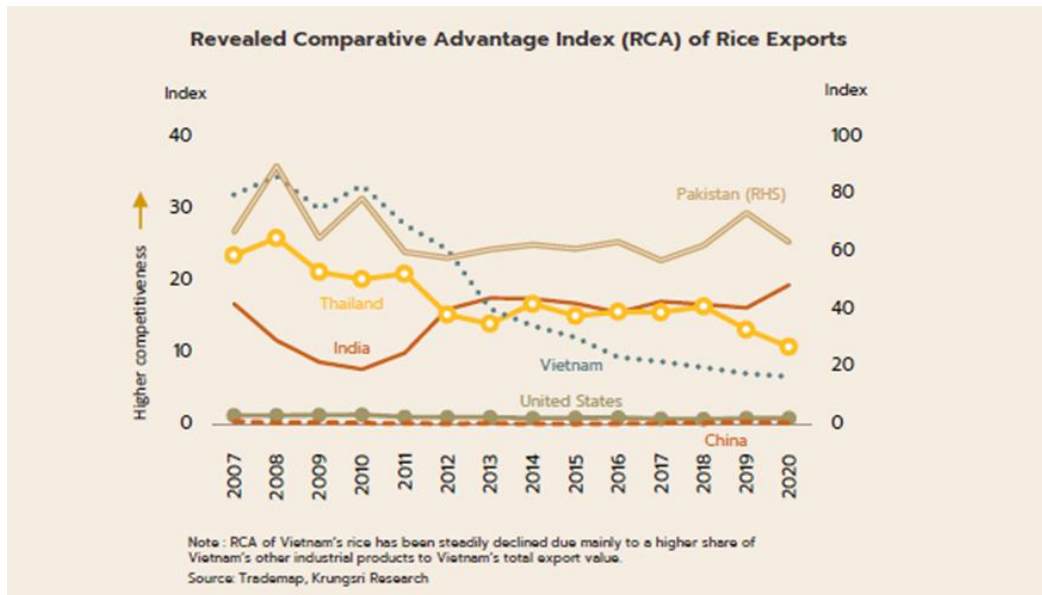
แผนภาพที่ 1 ความรุนแรงของความเสี่ยงในช่วง 2 และ 10 ปี (Relative severity of risks over a 2 and 10-year period)

ที่มา: World Economic Forum (2024, p. 37)

อีกปัญหาที่น่าเป็นห่วงของอุตสาหกรรมข้าวไทยได้แก่ ชีตความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทย โดยเปรียบเทียบกับประเทศส่งออกที่เป็นคู่แข่งของไทยในตลาดโลก จากดัชนี Revealed Comparative Advantage Index (RCA) พบว่าใน พ.ศ. 2563 ไทยยังความได้เปรียบประเทศคู่แข่งในการส่งออกข้าว จากค่าดัชนี RCA ของการส่งออกข้าวไทยที่มากกว่า 1 มาตลอด แต่ค่าดัชนี RCA มีทิศทางปรับลดลงเป็นลำดับในช่วงหลายปีที่ผ่านมาโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 15.6 ในช่วง พ.ศ. 2555-2561 ก่อนจะปรับลดลงเหลือ 13.2 และ 10.8 ใน พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2563 ตามลำดับ โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากนโยบายของคู่ค้าที่ส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวรองรับความต้องการการบริโภคภายในประเทศที่มากขึ้น การพัฒนาสายพันธุ์ข้าวของเวียดนามและอินเดียที่เร็วกว่าไทยจากมาตรการภาครัฐของสองประเทศที่เร่งสนับสนุนการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวและเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่อย่างต่อเนื่อง (ดังแผนภาพที่ 2) (วิจัยกรุงศรี, 2566)

แผนภาพที่ 2 ดัชนีความสามารถในการแข่งขันเชิงเปรียบเทียบของการส่งออกข้าว

ที่มา: วิจัยกรุงศรี (2566)

การส่งออกข้าวไทยที่ผ่านมาเผชิญความท้าทายทั้งปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้งที่เกิดขึ้นบ่อย ผลผลิตข้าวโลกที่เพิ่มขึ้น และประเทศคู่แข่งพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ดีขึ้น ทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งตลาดข้าวโลกมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยสาเหตุที่ทำให้ไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดเกิดจาก 1) ปัญหาสภาพท่าและต้นสูงทำให้ข้าวไทยแข่งขันด้านราคาไม่ได้ 2) พันธุ์ข้าวไทยไม่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค 3) การเน้นแข่งขันราคาในระยะสั้น ทำให้ภาคการผลิตอ่อนแอลง เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าโภคภัณฑ์ที่มีความแตกต่างกันน้อย ผู้ส่งออกข้าวไทยจึงเน้นแข่งขันราคาเป็นหลัก โดยเฉพาะกับคู่แข่งอย่างเวียดนามที่ส่งออกชนิดข้าวใกล้เคียงกัน ซึ่งในอดีตถึงแม้ราคาส่งออกข้าวของไทยเฉลี่ยสูงกว่าเวียดนามแต่ไทยกลับส่งออกได้มากกว่า เนื่องจากผู้ซื้อเชื่อมั่นคุณภาพและมาตรฐาน แต่ต่อมาคู่แข่งพัฒนาคุณภาพข้าวและการผลิต ทำให้ความได้เปรียบของไทยเริ่มลดลง ผู้ส่งออกจึงพยายามแข่งขันลดราคาเพื่อเพิ่มยอดขายและรักษากำไรให้เท่าเดิม ทำให้เกิดการกดราคากันเป็นทอด ๆ ทั้งราคารับซื้อจากโรงสีและชาวนาตามลำดับ ปัญหาทั้งหมดจึงถูกผลักไปให้ชาวนาที่ไม่มีอำนาจต่อรองและไม่สามารถลดต้นทุนที่สูง ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวนาอ่อนแอลงและมีหนี้สินครัวเรือนเพิ่มขึ้น จนภาครัฐต้องเข้ามาช่วยอุดหนุนรับภาระเฉลี่ยปีละไม่ต่ำกว่า 5 หมื่นล้านบาท เป็นวงจรที่ซ้ำซากและยากจะแก้ไขเพราะสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงยังคงอยู่ ทำให้การยกระดับและพัฒนาห่วงโซ่อุปทานข้าวไทยยังไม่คืบหน้า (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564) อีกทั้งชาวนาไทยส่วนใหญ่มีขีดจำกัดในการปรับตัวเพื่อลดต้นทุนในหลายด้านส่งผลให้อุตสาหกรรมข้าวทั้งระบบจึงได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากต้นทุนข้าวเปลือกคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 80

ของต้นทุน ในการแปรรูปข้าวสารเพื่อขาย ซึ่งขีดจำกัดดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทย และทำให้ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดโลกปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทยมาจนถึงทุกวันนี้ และหากพึ่งพาเพียงการสนับสนุนจากภาครัฐซึ่งมีงบประมาณจำกัด ไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะช่วยพัฒนางานวิจัยและเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านข้าวตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์, 2564) จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการช่วยลงทุนพัฒนาในส่วนต่าง ๆ เพื่อช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชาวนาไทยมีความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวได้ รวมทั้งเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันให้กับอุตสาหกรรมข้าวไทยให้สามารถเติบโตและแข่งขันในตลาดโลกได้อย่างยั่งยืน ซึ่งจากข้อมูลและสถิติดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าแม้ประเทศไทยจะเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับต้น ๆ ของโลก แต่อุตสาหกรรมข้าวไทยกลับประสบปัญหาด้านผลิตภาพและความสามารถในการแข่งขันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่อาจแก้ไขได้ด้วยกลไกรัฐฝ่ายเดียว การขาดความร่วมมือเชิงระบบระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกร เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้อุตสาหกรรมข้าวไทยไม่สามารถยกระดับศักยภาพการแข่งขันได้อย่างยั่งยืน แม้จะมีแนวนโยบายในระดับมหภาค หากไม่มีการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าที่บูรณาการทุกภาคส่วน ความสามารถในการแข่งขันเชิงเปรียบเทียบของข้าวไทยก็จะลดลงต่อเนื่อง จึงต้องอาศัยความร่วมมือแบบพหุภาคีระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน เกษตรกร และภาควิชาการ ตามแนวคิดความร่วมมือภาครัฐและเอกชน (Public-Private Partnership: PPP) ในการยกระดับอุตสาหกรรมทั้งระบบ ด้วยเหตุนี้ ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญจึงเป็นกลไกที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้อุตสาหกรรมข้าวไทยอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในประเด็นการลงทุน พัฒนาเทคโนโลยี และการกระจายอำนาจการตลาดอย่างเป็นธรรม ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทยให้สามารถแข่งขันในระดับโลกได้อย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยสนใจนำแนวคิดความร่วมมือภาครัฐและเอกชนมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมข้าว โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน เกษตรกร สถาบันการศึกษา และนักวิชาการในพื้นที่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้วยเทคโนโลยี สร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลผลิตและของเหลือทางการเกษตร และเชื่อมโยงทุกภาคส่วนตลอดห่วงโซ่การผลิตข้าวไทยตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนแนวทางนี้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ที่มุ่งเน้นการบูรณาการทุกภาคส่วนเพื่อแก้ปัญหาเกษตรกรอย่างเป็นระบบ ตลอดจนสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ซึ่งกำหนดให้ไทยเป็นผู้นำด้านสินค้าเกษตรและเกษตรแปรรูป โดยส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และเกษตรกรตลอดห่วงโซ่อุปทาน รวมถึงนโยบาย BCG Model ปรับเปลี่ยนการทำนาแบบเดิมไปสู่การทำนาที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใช้หลักเศรษฐกิจชีวภาพ (Bioeconomy) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) เพื่อเพิ่มมูลค่าและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่มุ่ง

พัฒนาเกษตรสมัยใหม่ผ่านกลไก 4 ค (คน คลังข้อมูล ความรู้สมัยใหม่ และการเข้าถึงปัจจัยการผลิตคุณภาพ) โดยใช้ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นแรงขับเคลื่อน

2. ระเบียบวิธีวิจัย

2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิจัยเอกสารเพื่อศึกษาสถานการณ์และปัญหาในปัจจุบันของอุตสาหกรรมข้าวไทย ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในอุตสาหกรรมข้าวไทย ตั้งแต่ต้นน้ำ ถึงปลายน้ำ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

2.2 ขอบเขตด้านประชากร

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในอุตสาหกรรมข้าวไทย ตั้งแต่ต้นน้ำ ถึงปลายน้ำ ได้แก่ ตัวแทนเกษตรกร ตัวแทนผู้ประกอบการโรงสี ตัวแทนผู้ประกอบการกิจการค้าข้าว และผู้เชี่ยวชาญในอุตสาหกรรมข้าว จำนวน 13 คน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจงจากตัวแทนในห่วงโซ่อุตสาหกรรมข้าว แบ่งเป็นจากหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 8 คน ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมการข้าว กรมการค้าภายใน สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน) และสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ ภาคเอกชน จำนวน 4 คน ได้แก่ สมาคมสถาบันชาวนาไทย สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย สมาคมโรงสีข้าวไทย และมูลนิธิเกษตรราธิการ รวมทั้งเกษตรกร จำนวน 1 คน โดยใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญจากผู้มีประสบการณ์ตรง เป็นเทคนิควิธีการขั้นตอนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้มีประสบการณ์เฉพาะด้านหรือข้อสังเกตจากผู้มีประสบการณ์ช่วยในการวิเคราะห์รายละเอียด หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบความแม่นยำและถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า โดยวิเคราะห์และตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน 3 แหล่งได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ประกอบการในอุตสาหกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญในอุตสาหกรรม และข้อมูลจากเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องร่วมกับการใช้วิเคราะห์ SWOT Analysis และ TOWS Analysis และมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้ Thematic Analysis โดยจัดหมวดหมู่ออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) สถานการณ์และปัญหาของอุตสาหกรรมข้าวไทย 2) รูปแบบโครงสร้างองค์กรและลักษณะการบริหารงานที่เหมาะสมสำหรับอุตสาหกรรมข้าวไทย 3) บทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาห่วงโซ่มูลค่าของอุตสาหกรรมข้าว 4) ปัจจัยความสำเร็จของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน กับเกษตรกร (Public-Private-Producer Partnership) ในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

3. การทบทวนวรรณกรรม

อุตสาหกรรมข้าว นับเป็นภาคเกษตรกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ความสำคัญดังกล่าวได้จูงใจให้เกิงานวิจัยจำนวนมากที่มุ่งศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิการตลาด การจัดการเชิงระบบคุณค่า (Value Chain) ตลอดจนบทบาทของภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม เมื่อพิจารณางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีทั้งจุดแข็งข้อจำกัด และช่องว่างที่เปิดโอกาสให้สามารถพัฒนาองค์ความรู้ต่อยอดได้อย่างมีนัยสำคัญ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ ชมภูษ หุ่นนาค (2563) ซึ่งมุ่งศึกษาสถานการณ์การผลิตและตลาดข้าวไทยในเชิงเปรียบเทียบกับต่างประเทศ พร้อมทั้งวิเคราะห์นโยบายที่มีผลกระทบต่ออุตสาหกรรมข้าว โดยเน้นการทบทวนเอกสารเชิงลึก จุดเด่นของงานวิจัยนี้อยู่ที่การนำเสนอภาพรวมเชิงมหภาค และการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงนโยบายที่มีผลต่อเกษตรกรและโครงสร้างตลาดข้าวในภาพรวม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยยังขาดการวิเคราะห์กลไกการมีส่วนร่วมของภาคีในระดับพื้นที่ รวมถึงยังไม่ปรากฏการใช้กรอบทฤษฎีที่ชัดเจนในการอธิบายพลวัตของการพัฒนาในเชิงโครงสร้าง ในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยของ ประสงค์ ต้นพิชัย และคณะ (2564) ได้พัฒนาโมเดลการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากผ่านการขับเคลื่อนห่วงโซ่คุณค่าอาหารปลอดภัยในจังหวัดกาญจนบุรี โดยอิงแนวคิด “การสานพลังภาคี” และ “ระบบนิเวศการเรียนรู้” เป็นกรอบแนวคิดหลัก งานวิจัยนี้มีความโดดเด่นด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม และชุมชนในกระบวนการพัฒนาอย่างครบวงจร จุดแข็งดังกล่าวสะท้อนพลังของการรวมกลุ่ม การใช้ทุนทางสังคม และการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบการผลิตที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยยังขาดความชัดเจนในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีหลัก อาทิ ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก หรือทฤษฎีการจัดการเครือข่ายความร่วมมือ อีกทั้งยังไม่มีผลการประเมินผลกระทบเชิงโครงสร้างในระยะยาวต่อระบบอุตสาหกรรมข้าวโดยรวม สำหรับมิติด้านบทบาทภาครัฐ งานของ ชัยเดช ช่างเพียร และปิยนุช เงินคล้าย (2564) ได้มุ่งวิเคราะห์กลไกของรัฐในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวอย่างยั่งยืน โดยการใช้การเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม จุดแข็งของงานนี้คือ การเปิดเผยข้อจำกัดของนโยบายรัฐที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของเกษตรกรรายย่อย รวมถึงข้อเสนอแนวทางการปรับปรุงกลไกภาครัฐให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ทว่า งานวิจัยยังไม่สามารถอธิบายถึงการขับเคลื่อนความร่วมมือข้ามภาคส่วนหรือกลไกการพัฒนาในระดับพื้นที่อย่างเป็นระบบได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ อัครพงศ์ กรมพลาคักดี (2562) ได้ศึกษากลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพของอุตสาหกรรมส่งออกข้าวไทยซึ่งพบว่า ภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชน ประเมินศักยภาพของอุตสาหกรรมส่งออกข้าวเพื่อพัฒนาให้ตรงต่อความต้องการ และใช้กลยุทธ์แข่งขันสอดคล้องเป้าหมายและศักยภาพของอุตสาหกรรมก้าวข้ามข้อจำกัดปัญหาและอุปสรรคตรงเป้าหมายที่อุตสาหกรรมต้องการพัฒนาคือขยายและหรือกำไรที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาทิ มาตรฐานการส่งออกตรงตามที่ถูกค่าต้องการ เครือข่ายพันธมิตรโดยเฉพาะเน้นช่วยลดวิกฤต นวัตกรรม

เทคโนโลยีทันสมัย ทักษะความสามารถ รวมถึงภูมิปัญญาและทรัพยากรในพื้นที่ และกลยุทธ์ที่ใช้แข่งขัน สอดคล้องสถานการณ์ของปัญหาและอุปสรรคที่เปลี่ยนแปลง ประกอบกับการเร่งพัฒนาภาคเอกชน ผู้ประกอบการหรือผู้บริหารอุตสาหกรรมส่งออกข้าวอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้อัตรายอดขายและอัตรากำไรในอนาคตเติบโตต่อเนื่องสร้างประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ทำการศึกษาและทบทวนหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในปัจจุบันที่มีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยพบว่ามีความหน่วยงานจำนวนมากที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับข้าวในด้านต่าง ๆ อาทิ ภาครัฐ ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่หลักในการกำกับดูแลและส่งเสริมภาคการเกษตร รวมถึงอุตสาหกรรมข้าว กระทรวงพาณิชย์ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการค้าและการตลาดสินค้าเกษตร รวมถึงข้าว ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ทำหน้าที่ให้บริการทางการเงินแก่เกษตรกรและสถาบันเกษตรกร กรมการข้าวเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตข้าวของประเทศ กองวิจัยและพัฒนาข้าวทำหน้าที่วิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพและทนทานต่อโรคและแมลง ศูนย์วิจัยข้าวทำหน้าที่วิจัยและพัฒนาข้าวในพื้นที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละภูมิภาค ภาคส่วนอื่น ๆ เช่น สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย หน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนการส่งออกข้าวของไทย รวมไปถึงสมาคมชาวนาและเกษตรกรไทยที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวนาและเกษตรกรในการเสนอความคิดเห็นและเรียกร้องสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งแม้ประเทศไทยจะมีภาคส่วนต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่พัฒนาอุตสาหกรรมข้าวเป็นจำนวนมากแต่ยังคงไม่สามารถมีแนวทางในการบูรณาการหน่วยงานต่าง ๆ ให้ทำหน้าที่พัฒนาอุตสาหกรรมข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการวิเคราะห์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ามีช่องว่างทางทฤษฎีและองค์ความรู้ที่ควรได้รับการพัฒนาต่อยอดในหลายประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การเชื่อมโยงระหว่างนโยบายระดับมหภาคกับกลไกการพัฒนาในระดับพื้นที่ ที่ยังขาดโมเดลการดำเนินงานซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทที่หลากหลาย 2) การบูรณาการกรอบแนวคิดด้านการจัดการภาคีเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมเข้ากับแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวอย่างยั่งยืน และ 3) การพัฒนาเครื่องมือในการประเมินผลสัมฤทธิ์เชิงโครงสร้างของการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวในระยะยาว เช่น การเปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบวิสาหกิจชุมชนหรือเกษตรอินทรีย์อย่างยั่งยืน ดังนั้นบทความวิจัยฉบับนี้จึงได้นำแนวคิดของ Food and Agriculture Organization of the United Nations (2016) ที่ได้เสนอความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนของภาคพัฒนาธุรกิจการเกษตร (Public-Private Partnerships for Agribusiness Development) โดยแบ่งรูปแบบความร่วมมือออกเป็น 4 รูปแบบดังนี้

(1) พันธมิตรที่มุ่งเน้นการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร (Partnerships that aim to Develop Agricultural Value Chains: VCD) การมีพันธมิตรในห่วงโซ่คุณค่าช่วยสนับสนุนการปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพของห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร โดยการทำงานร่วมกันนี้ช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหา ส่งเสริมนวัตกรรม และสนับสนุนการเจริญเติบโต

ของธุรกิจเกษตรในโครงข่ายของห่วงโซ่คุณค่าได้อย่างเหมาะสม VCD มุ่งเน้นการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงตลาดทั้งภายในและต่างประเทศได้ โดยรูปแบบความร่วมมือ VCD มีจุดมุ่งหมาย ได้แก่ 1) การเติบโตของผลผลิตสำหรับการเข้าถึงตลาดและการพัฒนา 2) ปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพในทุกระดับของห่วงโซ่ และ 3) เพิ่มทักษะการบริหารจัดการและธุรกิจสำหรับวิสาหกิจการเกษตรขนาดกลางและขนาดย่อม (SMAEs) และองค์กรเกษตรกร (FOs) VCD ถูกออกแบบมาเพื่อ 1) พัฒนาห่วงโซ่คุณค่าเฉพาะเพื่อให้สามารถเข้าถึงตลาดภายในประเทศหรือตลาดส่งออก โดยมักจะมุ่งเน้นไปที่การบรรลุการรับรองคุณภาพภายในห่วงโซ่ เช่น แนวปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) การรับรองการค้าอินทรีย์และการค้าที่เป็นธรรม เป็นต้น 2) พัฒนาภาคสินค้าโภคภัณฑ์ที่ซับซ้อน เช่น ยาง และน้ำตาล และ 3) กระตุ้นการพัฒนาภาคส่วนย่อยในวงกว้าง เช่น ปาล์มน้ำมันและเชื้อเพลิงชีวภาพ เป็นต้น แนวทางนี้มีข้อจำกัดคือ ความซับซ้อนในการบริหารจัดการความร่วมมือ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจร่วมกัน บทบาทที่ชัดเจน และแรงจูงใจของทุกภาคส่วนและต้องใช้เวลาในการออกแบบและปรับตัวระยะหนึ่งกว่าที่ผลลัพธ์จะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

(2) พันธมิตรสำหรับการวิจัยเกษตรร่วมกัน นวัตกรรม และการถ่ายโอนเทคโนโลยี (Partnerships for joint Agricultural Research, Innovation, and Technology Transfer: ITT) การสนับสนุนพันธมิตรสำหรับนวัตกรรมและการโอนเทคโนโลยีเป็นการส่งเสริมนวัตกรรมและการโอนเทคโนโลยีในธุรกิจเกษตร โดยการมีพันธมิตร ITT จะช่วยสนับสนุนการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการเกษตร ประสิทธิภาพ และการสร้างสรรค์ให้เกิดนวัตกรรมที่สามารถขับเคลื่อนธุรกิจเกษตรไปสู่ความยั่งยืนและเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในระดับนานาชาติ โดยรูปแบบความร่วมมือ VCD มีจุดมุ่งหมาย ได้แก่ 1) จัดการกับความกังวลด้านความมั่นคงด้านอาหารของประเทศที่เกี่ยวข้องกับอาหารหลัก รวมถึงข้าว ข้าวโพด และข้าวสาลี 2) แก้ไขปัญหาการสูญเสียหรือข้อจำกัด การเข้าถึงตลาดอันเป็นผลจากปัญหาศัตรูพืชและโรค หรือการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และ 3) สร้างการจ้างงานในชนบทและเพิ่มผลิตภาพแรงงานผ่านการใช้วิธีการและแบบจำลองการทำฟาร์มแบบใหม่ ITT ถูกออกแบบมาเพื่อ 1) จำหน่ายเทคโนโลยีที่เป็นนวัตกรรมเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและ/หรือการเข้าถึงตลาด เช่น ผ่านทางเมล็ดพันธุ์ใหม่ ๆ และเทคโนโลยีขนาดเล็ก เช่น ชุดทดสอบโรคพืช พัฒนสำหรับการผลิตปศุสัตว์ และระบบก๊าซชีวภาพ และ 2) นำเสนอบริการส่งเสริมพิเศษ เช่น เทคนิคการทำฟาร์มแบบบูรณาการที่ยั่งยืน และการฝึกอบรมเยาวชนในการพัฒนาวิสาหกิจการเกษตรที่มีเทคโนโลยีสูง แนวทางนี้มีข้อจำกัดคือ การที่ผลลัพธ์ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในระดับนำร่อง (Pilot Project) ที่ยังไม่สามารถขยายผลในเชิงพาณิชย์ได้อย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ เทคโนโลยีที่พัฒนาอาจยังเข้าถึงได้ยากสำหรับเกษตรกรรายย่อยซึ่งมีข้อจำกัดด้านเงินทุน ความรู้ และการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง

(3) พันธมิตรสำหรับการสร้างและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางการตลาด (Partnerships for building and upgrading Market Infrastructure: MI) การสนับสนุนพันธมิตรสำหรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการตลาดเกษตรกรรมจะส่งเสริมความเจริญเติบโตของธุรกิจเกษตร ช่วยเสริมสร้างพื้นที่การค้าที่เหมาะสม ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน

ของเจ้าของธุรกิจ และสนับสนุนการพัฒนาของภาคเกษตรให้ก้าวหน้าไปสู่การเป็นอยู่ที่ยั่งยืนในระดับนานาชาติ โดยรูปแบบความร่วมมือ MI มีจุดมุ่งหมาย ได้แก่ 1) เพิ่มความมั่นคงด้านอาหารโดยการลดการสูญเสียอาหาร และจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการผลิต การจัดเก็บ และการตลาด เพิ่มรายได้ของเกษตรกรและความสามารถในการซื้ออาหาร สร้างการจ้างงานและปรับปรุงความเป็นอยู่ของชาวประมง และจัดหาช่องทางการตลาดทางเลือกเพื่อดูดซับผลผลิตส่วนเกิน 2) รับประกันความปลอดภัยของอาหาร โดยการขายผลผลิตในที่สะอาด มีสภาพแวดล้อมทางการค้าที่ปลอดภัยและควบคุมได้ 3) ขจัดปัญหาคอขวดด้านโลจิสติกส์ที่เป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขันของห่วงโซ่คุณค่าทั้งหมด และ 4) การเพิ่มมูลค่าเพิ่มผ่านการแปรรูป MI มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาศูนย์การค้าในตลาด สิ่งอำนวยความสะดวกการจัดเก็บสินค้า ระบบการขนส่งหรือโลจิสติกส์สำหรับสินค้าเกษตร และสวนอาหารการเกษตร แนวทางนี้มีข้อจำกัดคือ การใช้ต้นทุนสำหรับการลงทุนที่สูงซึ่งอาจเป็นภาระของรัฐหรือเอกชนรายใหญ่ และมักเน้นด้านกายภาพมากกว่าการเชื่อมโยงเชิงกลยุทธ์ในห่วงโซ่อุปทาน

(4) พันธมิตรสำหรับการให้บริการพัฒนาธุรกิจแก่เกษตรกร (Partnerships for the delivery of Business Development Services to Farmers: BDS) การสนับสนุนพันธมิตรสำหรับการพัฒนาธุรกิจเป็นการส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจในภาคเกษตร ช่วยสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจ ปรับปรุงการดำเนินธุรกิจ และส่งเสริมการพัฒนาของภาคเกษตรให้เป็นอย่างยั่งยืนในระดับนานาชาติ และส่งผลกระทบที่กว้างขวางในอุตสาหกรรม BDS มีจุดมุ่งหมายคือ กำหนดเป้าหมายและลักษณะที่เหมาะสม เฉพาะเจาะจงในการให้บริการพัฒนาธุรกิจ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจ และสร้างความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาภาคเกษตรในระดับนานาชาติอย่างเหมาะสม รวมถึงการพัฒนาระบบข้อมูลการตลาด การฝึกอบรมการจัดการสำหรับผู้ค้าเกษตร จัดเงินทุนสำหรับเกษตรกรในการเข้าถึง BDS เพื่อสนับสนุนการเพิ่มมูลค่าในฟาร์มหรือสำหรับกลุ่มเล็ก ๆ และอุดหนุน BDS สำหรับวิสาหกิจเกษตรขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMAEs) แนวทางนี้มีข้อจำกัดคือ ผลลัพธ์มีลักษณะกระจายตัว ไม่สามารถยกระดับอุตสาหกรรมได้ในเชิงระบบ นอกจากนี้ ความสำเร็จของแต่ละกิจกรรมพัฒนาธุรกิจมักขึ้นอยู่กับศักยภาพเฉพาะบุคคล หรือกลุ่มเล็ก ๆ ทำให้ยากต่อการขยายผลในวงกว้าง ขาดการบูรณาการกับกลไกเชิงโครงสร้าง เช่น ระบบตลาด กลไกส่งเสริมราคา หรือการรับซื้อผลผลิต

จากความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนสำหรับการพัฒนาธุรกิจเกษตร 4 ประเภะนั้นผลสำรวจ พบว่า รูปแบบที่นิยมใช้มากที่สุดคือรูปแบบพันธมิตรที่มุ่งเน้นการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร แม้ว่าจะมีข้อจำกัดบางประการแต่จากการวิเคราะห์แล้วพบว่า พันธมิตรที่มุ่งเน้นการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร หรือ VCD เป็นแนวทางที่สามารถเชื่อมโยงทุกภาคส่วนในห่วงโซ่อุปทานข้าวไทยเข้าด้วยกันได้อย่างมีระบบ และตอบโจทย์การยกระดับอุตสาหกรรมข้าวในระยะยาว ทั้งในมิติของคุณภาพ นวัตกรรม การตลาด และความยั่งยืนได้ โดยหน่วยงานที่เข้าร่วมส่วนใหญ่ประกอบด้วย ภาครัฐคือ กระทรวงเกษตร ผู้บริจาคและสถาบันวิจัยภาครัฐ กระทรวงอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสถาบันการเงินของรัฐ ซึ่งภาครัฐจะมี

บทบาท ได้แก่ สร้างสภาพแวดล้อมทางกฎระเบียบที่สนับสนุน พร้อมแรงจูงใจที่เหมาะสม สำหรับการลงทุนภาคเอกชนและการรวมเกษตรกรรายย่อย พัฒนาแนวคิดโครงการสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและภาคส่วนระดับชาติ ออกแบบแนวปฏิบัติโครงการโดยละเอียด และเกณฑ์การคัดเลือกพันธมิตรที่โปร่งใส ส่งเสริมการรวมการแบ่งปัน/บรรเทาความเสี่ยงไว้ในการออกแบบความร่วมมือ จัดการกระบวนการประเมิน คัดเลือกข้อเสนอความร่วมมือ เจริญ และการลงนามสัญญา การดูแลกฎระเบียบต่าง ๆ การจัดหาเงินทุน เชื่อมโยงภาคเอกชนกับสถาบันและบริการสาธารณะท้องถิ่น ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคและการจัดการ และติดตามและประเมินความร่วมมือทั้งในระดับชาติและระดับรัฐบาลท้องถิ่น ภาคเอกชน คือ บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม บริษัทแปรรูปสินค้าเกษตร บริษัทจำหน่ายปัจจัยการผลิต บริษัทส่งออก ผู้นำเข้า และผู้ค้าปลีกสินค้าเกษตร ซึ่งภาคเอกชนจะมีบทบาท ได้แก่ เป็นผู้นำภาคีในการดำเนินธุรกิจการเกษตร การพัฒนาแผนธุรกิจพร้อมการวิเคราะห์ทางการเงินและตลาดอย่างละเอียด การสนับสนุนเงินทุนหรือทรัพยากรตามที่ตกลง การเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมความร่วมมือและการส่งมอบผลลัพธ์ การบริหารจัดการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ชั้นปลายน้ำ

4. ผลการศึกษา

4.1 สถานการณ์อุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบัน

สถานการณ์อุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบันว่า ข้าวถือเป็นสินค้าที่อยู่คู่กับคนไทยและ เป็นความภาคภูมิใจของประเทศไทยมาอย่างช้านาน ข้าวถือเป็นพืชที่ปลูกเพื่อความมั่นคงด้านอาหารภายในประเทศเป็นหลัก ครอบคลุมพื้นที่เพาะปลูกของไทยมากที่สุด และมีพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุด (64.08 ล้านไร่) คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 43.4 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด (147.73 ล้านไร่) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีอัตราส่วนมากที่สุด คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 67.2 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรทั้งหมด (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์, 2568; บุคลากรของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567) นอกจากนี้ อุตสาหกรรมข้าวไทยเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญและมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวอันดับต้น ๆ ของโลก ทำรายได้ให้กับประเทศปีละกว่าแสนล้านบาทต่อปี สำหรับการส่งออกข้าวไทย ในช่วงปีที่ผ่านมา มีการส่งออกข้าวขยายตัวตามกำลังซื้อของประเทศคู่ค้าที่ทยอยฟื้นตัว ด้วยปัจจัยสนับสนุนหลายปัจจัย เช่น ภาวะเศรษฐกิจโลกเริ่มฟื้นตัว ทำให้ความต้องการสินค้าอาหารในตลาดโลกสูงขึ้น มาตรการการผ่อนคลายโรคระบาด COVID-19 มาตรการสนับสนุนการบริโภคและการท่องเที่ยว ภาวะสงครามรัสเซีย-ยูเครนที่มีผลให้เกิดการกักตุนอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ของแต่ละประเทศ (บุคลากรของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มีนาคม 2567; บุคลากรของมูลนิธิเกษตรการค้า, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567) ส่วนในเรื่องการผลิตข้าว พ.ศ. 2566-2568 ผลผลิตข้าวของไทยมีทิศทางหดตัวลง จากแนวโน้มสภาพอากาศที่จะเข้าสู่ภาวะเอลนีโญส่งผลให้

ปริมาณฝนและน้ำในเขื่อนปรับลดลง รวมถึงต้นทุนในการเพาะปลูกที่ยังอยู่ในระดับสูง แม้ว่าจะมีมาตรการสนับสนุนจากภาครัฐในการช่วยเหลือเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ส่วนเรื่องด้านความต้องการบริโภคข้าวในประเทศมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ตามการฟื้นตัวของธุรกิจร้านอาหาร โรงแรม และอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการผลิตอาหาร (บุคลากรของกรมวิชาการเกษตร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มีนาคม 2567)

4.2 ปัญหาอุตสาหกรรมข้าวไทยในปัจจุบัน

ปัจจุบันอุตสาหกรรมข้าวไทยประสบปัญหาและความท้าทายในหลายประการ ได้แก่

- 1) พันธุ์ข้าว เมล็ดพันธุ์ดีที่เหมาะสมกับแหล่งปลูกในแต่ละปีไม่เพียงพอ ขาดการพัฒนาพันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ที่มีความเสถียร ไม่มีพันธุ์ข้าวคุณภาพดีใหม่ ๆ ตลอดจนไม่มีกระบวนการพัฒนาพันธุ์และขยายพันธุ์ข้าวที่มีศักยภาพเพียงพอ ทำให้คุณภาพข้าวไทยไม่ได้รับการพัฒนาให้สูงขึ้น (บุคลากรของกรมการค้าภายใน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 เมษายน 2567) รวมทั้งกฎหมายของไทยที่ไม่สามารถนำเข้าพันธุ์ข้าวจากประเทศอื่น ๆ มาศึกษาและนำมาผสมพันธุ์กับพันธุ์ข้าวของไทยได้ (เกษตรกร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 เมษายน 2567)
- 2) ผลผลิต การผลิตข้าวของไทยมีผลผลิตต่อไร่ค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับประเทศผู้ส่งออกข้าวรายอื่น อีกทั้งยังมีคุณภาพต่ำซึ่งมีสาเหตุมาจากพันธุ์ที่ปลูกไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ทำให้ผลผลิตมีคุณภาพเปลี่ยน และการปะปนกันในระหว่างข้าวพันธุ์ต่างกัน เนื่องจากมีพันธุ์หลากหลายในแหล่งเพาะปลูกเดียวกัน รวมทั้งขาดการวางแผนการผลิตทำให้ข้าวไทยบางชนิดมีปริมาณส่วนเกินหรือขาดแคลนไม่สอดคล้องกับความต้องการตลาด (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)
- 3) ต้นทุนการผลิตสูง เกษตรกรไทยประสบปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นจากค่าแรงงาน ปัจจัยการผลิตที่ต้องพึ่งพาจากต่างประเทศ ทั้งปุ๋ยทั้งสารเคมี และต้นทุนการขนส่ง ส่งผลให้ราคาข้าวไทยสูงกว่าคู่แข่งอย่างอินเดียและเวียดนาม (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)
- 4) แรงงานในภาคเกษตร ชาวนาไทยมีอายุเฉลี่ยค่อนข้างสูง คนวัยหนุ่มสาวออกจากภาคการเกษตรไปทำงานในเมือง ส่งผลให้การเข้าถึงข้อมูลและการใช้เทคโนโลยีเพื่อช่วยบริหารจัดการและลดต้นทุนทางการผลิตจึงเป็นข้อจำกัด (บุคลากรของกรมการค้าภายใน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 5 เมษายน 2567)
- 5) การวิจัยและพัฒนา การลงทุนด้านการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตลอดห่วงโซ่ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงยังมีไม่มากเพียงพอ ถึงแม้จะมีการดำเนินการแล้วแต่ประสบความสำเร็จในระดับไม่มาก การถ่ายทอดเทคโนโลยีการปลูกข้าวตามวิถีเกษตรกรรมที่ถูกต้องยังอยู่ในวงจำกัด ขาดความรู้และเงินทุนที่จะใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (บุคลากรของสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2567)
- 6) การตลาด ปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากผลผลิตข้าวมีการเก็บเกี่ยวพร้อมกันในระยะเวลานั้น ๆ ทำให้เกิดปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำ และข้าวไทยขาดการวางระบบการตลาดที่เหมาะสม ทำให้ราคาข้าวในประเทศถูกกำหนดโดยราคาในตลาดโลก ทั้งที่ไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวมากเป็นอันดับหนึ่งของโลก (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

7) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ปัจจุบันทั่วโลกและประเทศไทยกำลังประสบปัญหาสภาพภูมิอากาศที่เข้าสู่ภาวะเอลนีโญ ส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำฝนที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับข้าวนาปีซึ่งอาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการเพาะปลูก รวมถึงสถานการณ์น้ำท่วมในบางพื้นที่ ส่งผลให้ผลผลิตข้าวมีแนวโน้มลดลง (บุคลากรของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มีนาคม 2567 8) การดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าว มีลักษณะต่างคนต่างทำ การทำงานไม่สอดคล้องกัน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงพาณิชย์มีโครงการที่ประชุมร่วมกันมาโดยตลอด แต่อำนาจสั่งการไม่สามารถสั่งการข้ามกระทรวงได้ การบริหารจัดการของนโยบายรัฐบาลนั้นให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาเรื่องราคาข้าวตกต่ำมากกว่าการลดต้นทุนการผลิตและการผลิตข้าวที่มีคุณภาพดี (บุคลากรของสมาคมโรงสีข้าวไทย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มีนาคม 2567) 9) ปัญหาอื่น ๆ เช่น ขาดการวางแผนระยะยาวในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในปีที่เกิดความแห้งแล้ง ฝนทิ้งช่วงหรือฝนตกน้อย หรือเพื่อป้องกันน้ำท่วมในปีที่มีฝนตกหนักติดต่อกันเนื่องจากความแปรปรวนของอากาศ การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีความซับซ้อนและไม่มีการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาช่วยในการลงทะเบียน (บุคลากรของสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 เมษายน 2567)

4.3 ความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของอุตสาหกรรมข้าวไทยที่มีต่อความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

4.3.1 มุมมองอนาคตของอุตสาหกรรมข้าวไทย

ผู้ให้ข้อมูลที่เป็ประโยชน์มีความเห็นว่าควรมองให้ครบทั้งห่วงโซ่การผลิตได้แก่เกษตรกรชาวนา โรงสีข้าว ผู้ผลิตข้าวถุง ผู้ขายปลีกข้าว ผู้ส่งออกข้าว และโซโล (บุคลากรของมูลนิธิเกษตรบริการ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567) และมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันได้แก่ การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการเพิ่มผลผลิตและคุณภาพ การวิจัยและปรับปรุงพันธุ์ข้าว การบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ข้าว (มุ่งเน้นข้าวคุณภาพสูง ตลาดพรีเมียม) รวมถึงการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของเกษตรกร ลดต้นทุนปัจจัยการผลิต และสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมให้เป็นในลักษณะการประกอบกิจการมากขึ้น ตลอดจนการวางแผนการผลิตและการตลาดที่เป็นระบบเพื่อส่งเสริมศักยภาพการแข่งขันของข้าวไทยในตลาดโลก สามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภคและตลาดต่างประเทศ สร้างความเชื่อมั่นในด้านคุณภาพและความปลอดภัยของผู้บริโภค ดังนั้น ควรส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมเกษตร จึงจะช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งและความยั่งยืนให้แก่อุตสาหกรรมข้าวไทยให้สามารถเติบโตและสามารถแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ต่อไป (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567; บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567)

4.3.2 หน่วยงานผู้รับผิดชอบ รูปแบบโครงสร้าง และลักษณะการบริหารงาน

รูปแบบโครงสร้างและลักษณะการบริหารงานของหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทยอย่างบูรณาการและยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการประสานความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเกษตรกร และนักวิชาการ ซึ่งควรมีลักษณะการบริหารงานแบบภาคเอกชน มีความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการ โดยไม่ถูกแทรกแซงจากผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มุ่งเน้นการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการใช้ทรัพยากรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยอำนาจในการบริหารจัดการองค์กรควรถูกแบ่งแยกและกำหนดให้เหมาะสมกับภาระงานและความเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงานและบุคคล เพื่อให้มีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและความยั่งยืนในระยะยาวในการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567; บุคลากรของสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 เมษายน 2567) โดยผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หน่วยงานที่รับผิดชอบควรอยู่ในรูปแบบ “คณะกรรมการ” โดยอาจจะจัดตั้งเป็นคณะกรรมการแห่งชาติด้านการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวไทย โดยประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร สถาบันวิจัยและสถาบันการศึกษาเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย (บุคลากรของสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2567; บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567) ดังต่อไปนี้

4.3.2.1 หน่วยงานภาครัฐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มคุณค่าและพัฒนาอุตสาหกรรมข้าว และมีอำนาจในการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดนโยบายและโครงการที่ส่งเสริมการพัฒนาของอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยมี “กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์” ร่วมกับ “กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์” เป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย รวมถึงการสนับสนุนและส่งเสริมอุตสาหกรรมข้าวให้มีความเป็นอยู่อย่างยั่งยืนและมีคุณภาพ ส่งเสริม วิจัย และพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวทั้งในเชิงเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต คุณภาพ และมาตรฐานข้าวไทย (บุคลากรของมูลนิธิเกษตรวิชาการ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567) โดยกรมการข้าวเป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลเรื่องข้าวโดยเฉพาะ ครอบคลุมถึงการปรับปรุงและพัฒนาการปลูกข้าวให้มีผลผลิตต่อพื้นที่และคุณภาพสูงขึ้น นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่ร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย ดังต่อไปนี้

(1) ด้านวิชาการและการวิจัย รับผิดชอบโดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) (บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567; บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

(2) ด้านปัจจัยการผลิต รับผิดชอบโดยกรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567)

(3) ด้านการตลาด รับผิดชอบโดย 1) ตลาดภายในประเทศ กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ 2) ตลาดต่างประเทศ กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ (บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567; เกษตรกร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 เมษายน 2567)

(4) ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม รับผิดชอบโดยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (บุคลากรของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มีนาคม 2567)

(5) ด้านแหล่งเงินทุน รับผิดชอบโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567)

บทบาทของภาครัฐ ภาครัฐควรมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก ผลักดัน สนับสนุน รวมทั้งเชื่อมประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทยให้มีประสิทธิภาพและสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างยั่งยืน โดย 1) ภาครัฐควรมีส่วนในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวในระยะยาวอย่างครบวงจรตลอดห่วงโซ่มูลค่าและกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาอย่างชัดเจนร่วมกับทุกภาคส่วน 2) ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณทางด้านการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมสำหรับอุตสาหกรรมข้าว และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญอย่างเพียงพอ เช่น ระบบชลประทาน โลจิสติกส์และการขนส่ง เป็นต้น 3) ส่งเสริมและพัฒนากลไกการตลาดและราคาข้าวที่เป็นธรรม และส่งเสริมการสร้างแบรนด์และการตลาดสำหรับข้าวไทยในตลาดโลก 4) กำหนดมาตรฐานและระบบการรับรองคุณภาพ ผลิตภัณฑ์ข้าวในทุกขั้นตอน และจัดทำระบบการตรวจสอบย้อนกลับเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้บริโภค 5) ปรับปรุงกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายที่ดินเพื่อแก้ปัญหาการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และแก้ไขระเบียบข้อบังคับให้เอื้อต่อการลงทุนและการพัฒนานวัตกรรม เป็นต้น 6) สนับสนุนการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านการเกษตรให้แก่เกษตรกร และ 7) ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ โดยสนับสนุนการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเกษตรกรเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง และผลักดันการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกร (บุคลากรของมูลนิธิเกษตรบริการ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567; บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

4.3.2.2 หน่วยงานภาคเอกชน ประกอบด้วย สมาคมโรงสีข้าวไทย สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย สมาคมผู้ประกอบการข้าวถุงไทย สมาคมการค้าปุ๋ยและธุรกิจการเกษตรไทย สมาคมคนไทยธุรกิจเกษตร หรือสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทบาทของภาคเอกชน ภาคเอกชนควรมีบทบาทสำคัญในการ 1) แสวงหาความร่วมมือและทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ 2) นำการลงทุนเพื่อพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ นำมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวมูลค่าเพิ่ม 3) สร้างความร่วมมือกับเกษตรกร โดยการจัดหาช่องทางการตลาดและรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร

และถ่ายทอดเทคโนโลยีและองค์ความรู้ใหม่ ๆ แก่เกษตรกร 4) สร้างกลไกสนับสนุนการปลูกข้าวของกลุ่มเกษตรกรให้มีคุณภาพ เช่น การสนับสนุนปัจจัยการผลิตในราคาที่เหมาะสมให้กับกลุ่มที่มีการผลิตข้าวที่ได้คุณภาพ การสนับสนุนเงินทุนร่วมกับภาครัฐให้กับกลุ่มที่มีศักยภาพในการผลิตข้าวคุณภาพ และตรงตามความต้องการของผู้ประกอบการและตลาดต่างประเทศ เป็นต้น 5) สร้างความร่วมมือกับคู่ค้าและพันธมิตรทางธุรกิจตลอดห่วงโซ่อุปทาน สร้างแบรนด์สินค้าข้าวไทยและประชาสัมพันธ์แบรนด์และภาพลักษณ์ของข้าวไทยขยายการตลาดไปสู่ตลาดใหม่ทั้งในและต่างประเทศ และ 6) สร้างพันธมิตรกับภาครัฐและสถาบันวิชาการ โดยมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วมกับรัฐบาล และสนับสนุนการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีร่วมกับสถาบันวิชาการ (บุคลากรของสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน), การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2567; บุคลากรของมูลนิธิเกษตรราธิการ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567; บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

4.3.2.3 องค์การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีบทบาทสำคัญในผลักดันให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวรายย่อยในพื้นที่เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตข้าวและการแปรรูปขึ้นต้น เพิ่มอำนาจการต่อรองให้กับเกษตรกรในด้านการจัดหาปัจจัยการผลิต การซื้อขายผลผลิต การเข้าถึงแหล่งเงินทุนการบริการสนับสนุน และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมการตลาดให้แก่เกษตรกรมีโอกาสขายข้าวในราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรม รวมทั้งเป็นกลไกเชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (ภาครัฐ ภาคเอกชน เกษตรกร สถาบันวิจัยและสถาบันการศึกษา) เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวของไทย (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

4.3.2.4 สถาบันการวิจัยและสถาบันการศึกษา ควรมีบทบาทสำคัญในการศึกษาและวิจัยด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและการพัฒนาเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าว ให้ข้อมูลสนับสนุนทางวิชาการเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าวและการเพาะปลูกข้าว ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีองค์ความรู้ในการปลูกข้าวที่มีคุณภาพและมีผลผลิตที่มากยิ่งขึ้นรวมทั้งส่งเสริมและพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ให้เป็นนักวิจัยที่จะมีบทบาทในการพัฒนาข้าวในอนาคต และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานวิชาการและสถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เพื่อการพัฒนางานวิจัยและนวัตกรรมข้าว (บุคลากรของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567)

4.3.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน กับเกษตรกรในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

ในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกร เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยอาศัยจุดแข็งของแต่ละภาคส่วนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการแข่งขันในตลาดโลก ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของความร่วมมือนี้ได้แก่ (บุคลากรของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มีนาคม 2567; บุคลากรของมูลนิธิเกษตรราธิการ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มีนาคม 2567;

บุคลากรของกรมการข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2567; บุคลากรของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 เมษายน 2567; บุคลากรของสำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 เมษายน 2567)

4.3.3.1 นโยบายและกลยุทธ์ จำเป็นต้องมีแผนพัฒนาและกลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรมครอบคลุมทั้งระยะสั้น กลาง และยาว โดยมีวิสัยทัศน์ร่วมกันในการพัฒนาแหล่งน้ำ การวิจัยเทคโนโลยีเกษตร การยกระดับมาตรฐานข้าว และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อธุรกิจ

4.3.3.2 การบริหารจัดการ ทุกภาคส่วนต้องมีเป้าหมายร่วมกัน ใช้นวัตกรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว และมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม พร้อมทั้งสร้างกลไกบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีการสื่อสารต่อเนื่อง

4.3.3.3 การให้บริการและการสนับสนุน ภาครัฐและเอกชนต้องร่วมมือในการให้ทุนวิจัย พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

4.3.3.4 การส่งเสริมนวัตกรรมและเทคโนโลยี สนับสนุนเทคโนโลยีด้านการปลูกข้าว ระบบดิจิทัลทางการเกษตร และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวที่มีมูลค่าเพิ่ม

4.3.3.5 การศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ส่งเสริมการฝึกอบรมเกษตรกรและผู้ประกอบการ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการแปลงนาและการใช้เทคโนโลยี

4.3.3.6 การตลาด ควรมีการวางกลยุทธ์การตลาดที่เป็นระบบ สร้างความร่วมมือระหว่างเกษตรกรและภาคเอกชน พร้อมทั้งขยายช่องทางจำหน่ายที่เป็นธรรม

4.3.3.7 กฎหมายและกฎระเบียบ ปรับปรุงกฎหมายให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าว ลดอุปสรรคด้านการลงทุนและการนำเข้าพันธุ์ข้าวเพื่อการวิจัย

4.3.3.8 การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการร่วมพัฒนาศักยภาพข้าวไทย เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางอุตสาหกรรมข้าวไทย

4.3.3.9 ความต่อเนื่องของการดำเนินการภายใต้ความร่วมมือ จำเป็นต้องมีนโยบายและมาตรการระยะยาว เช่นกรณีศึกษาของเวียดนาม ที่สามารถพัฒนาข้าวคุณภาพสูงผ่านการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4.3.3.10 การดำเนินการติดตามและประเมินผลความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง มีระบบตรวจสอบความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ทุกภาคส่วนและขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทยให้เติบโตอย่างยั่งยืน

แนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย

จากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษามากำหนดแนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน (เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร และสถาบันการศึกษา) เพื่อพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยผู้วิจัยได้เลือกรูปแบบความร่วมมือเพื่อพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร ที่มุ่งเน้นการ

สนับสนุนการปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพของห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตรเพื่อให้สามารถเข้าถึงทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ โดยการทำงานร่วมกันนี้เพื่อช่วยแก้ไขปัญหา ส่งเสริมนวัตกรรม และสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจเกษตรในโครงข่ายของห่วงโซ่คุณค่าได้อย่างเหมาะสม ร่วมกับรูปแบบความร่วมมือสำหรับการวิจัยร่วมกันเพื่อการถ่ายโอนนวัตกรรมและเทคโนโลยี (Innovation and Technology Transfer: ITT) ที่มุ่งเน้นการช่วยสนับสนุนการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการเกษตร ประสิทธิภาพ และการสร้างสรรค์ให้เกิดนวัตกรรมที่ขับเคลื่อนธุรกิจเกษตรไปสู่การเติบโตอย่างยั่งยืนในระดับนานาชาติ และเสนอให้หน่วยงานผู้รับผิดชอบในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทยอยู่ในรูปแบบ “คณะกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย” ที่มีลักษณะการบริหารจัดการแบบภาคเอกชน มีความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการ โดยไม่ถูกแทรกแซงจากกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ รูปแบบคณะกรรมการจะถูกแบ่งแยกและกำหนดให้เหมาะสมกับภาระงานและความเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงานและแต่ละบุคคล (Hartwich, Gottret, Babu, & Tola, 2008) เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและสร้างความยั่งยืนให้แก่อุตสาหกรรมข้าวไทยในระยะยาวได้ โดยคณะกรรมการจะประกอบด้วย ผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สถาบันวิจัยและสถาบันการศึกษาเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะมีส่วนร่วมในคณะกรรมการชุดนี้ได้แก่

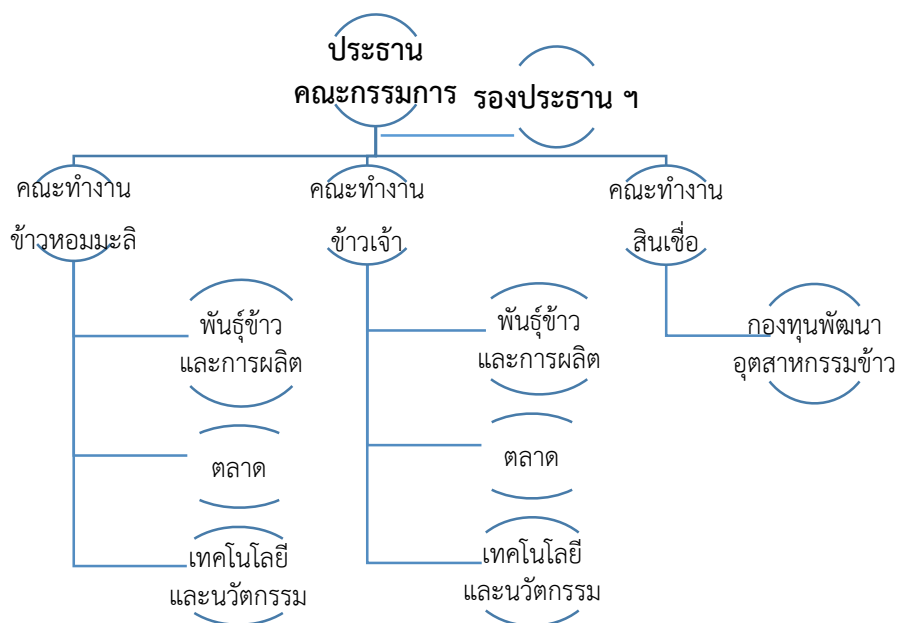
- (1) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานภายใต้สังกัดอาทิจ กรมการข้าว กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมสหกรณ์ สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน)
- (2) กระทรวงพาณิชย์ และหน่วยงานภายใต้สังกัดอาทิจ กรมการค้าภายใน กรมการค้าต่างประเทศ
- (3) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)
- (4) สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล
- (5) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
- (6) ตัวแทนจากสมาคมต่าง ๆ อาทิ สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย สมาคมโรงสีข้าวไทย สมาคมชาวนาและเกษตรกรไทย สมาคมปุ๋ยและธุรกิจการเกษตรไทย
- (7) ตัวแทนจากสถาบันการศึกษา

โครงสร้างคณะกรรมการการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย

ปัจจุบันการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวยังขาดการบูรณาการการทำงานร่วมกัน รวมถึงการสื่อสารที่ไม่เพียงพอของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องในห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมข้าวไทย (Supply Chain) การขาดการตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) ที่ทันสมัย อีกทั้งยังขาดหน่วยงานที่ทำหน้าที่กำกับดูแลห่วงโซ่อุปทานภาพรวมและขาดการทำงานแบบคณะทำงานที่สามารถขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวได้ในระดับจุลภาค ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนแนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนา

ศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทย มุ่งเน้นให้ภาครัฐมีบทบาทในการดำเนินการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต ภาคเอกชนมีบทบาทในเรื่องการถ่ายทอดเทคโนโลยี การเลือกใช้ปัจจัยการผลิต การตรวจสอบ การรับรอง การบริหารจัดการด้านการตลาด และเกษตรกรมีบทบาทในการเป็นผู้ผลิต ผู้สาธิต และอาสาสมัครส่งเสริมการเกษตร ดำเนินการในรูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการการทำงาน (Task Force) ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน โดยโครงสร้างการบริหารของคณะกรรมการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทยจะเป็นรูปแบบ “คณะกรรมการบริหาร (Managing committee)” โดยความร่วมมือจะอยู่ภายใต้การควบคุมของคณะกรรมการบริหาร ซึ่งพันธมิตรแต่ละคนจะเป็นตัวแทนจากแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการจะทำหน้าที่ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนกลยุทธ์และกิจกรรม รวมทั้งการติดตามความก้าวหน้า โดยรูปแบบคณะกรรมการบริหารจะเหมาะสมกับความร่วมมือที่มีขอบเขตที่กว้างและมีพันธมิตรที่หลากหลาย และมีการกำหนดตำแหน่งให้เหมาะสมกับภาระงานและความเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงานและบุคคล (Hartwich et al., 2008) โดยคณะกรรมการฯ มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลการดำเนินงานของคณะทำงานจำนวน 3 คณะ มีการแต่งตั้งประธานของคณะกรรมการที่มาจากผู้บริหารหรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญของหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน สำหรับภาครัฐควรแต่งตั้งรัฐมนตรีจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าวเนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจสั่งการในการดำเนินงาน อาทิ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ในส่วนของภาคเอกชนควรแต่งตั้งตัวแทนองค์กรในแต่ละภาคส่วนของเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับอุตสาหกรรมข้าวไทยที่มีศักยภาพ โดยประธานมีวาระคราวละ 3 เดือน เพื่อความต่อเนื่องและได้แต่งตั้งคณะทำงาน (Working Group) ภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งมีผู้แทนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกร โดยหมุนเวียนกันเป็นประธานแต่ละคณะทำงานของทั้ง 3 คณะ โดยประธานควรเป็นผู้บริหารระดับสูงของแต่ละภาคส่วน อาทิ อธิบดีกรมเนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจสั่งการและมองเห็นภาพรวมของการทำงาน เพื่อพัฒนาการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ คุณภาพ และความสามารถในการแข่งขัน โดยแบ่งเป็นคณะทำงานในสินค้านำร่อง 2 กลุ่มสินค้า ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ และข้าวเจ้า และคณะทำงานการสนับสนุนสินเชื่อ โดยโครงสร้างของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน และคณะทำงานมีลักษณะดังนี้

แผนภาพที่ 3 โครงสร้างภาพรวมของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน

ที่มา: ผู้วิจัย

(1) บทบาทของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน ภารกิจและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน คือ กำหนดนโยบาย บริหารจัดการ กำกับดูแล แต่งตั้งคณะทำงานและมอบหมายภารกิจ รวมถึง ติดตาม ควบคุม ประเมินผลการดำเนินงานของคณะทำงานพัฒนาข้าวหอมมะลิ คณะทำงานพัฒนาข้าวเจ้าและคณะทำงานสนับสนุนสินเชื่อ ให้สามารถดำเนินภารกิจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) อย่างเป็นรูปธรรม สามารถขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทยไปสู่ความยั่งยืนได้สำเร็จ

(2) บทบาทของคณะทำงานพัฒนาข้าวหอมมะลิและคณะทำงานพัฒนาข้าวเจ้า ภารกิจและอำนาจหน้าที่ของคณะทำงานพัฒนาข้าวหอมมะลิ คือ การดำเนินการพัฒนาข้าวหอมมะลิตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ กระบวนการเพาะปลูก การใส่ปุ๋ย การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา ผลผลิต การขนส่ง การแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การสร้างมูลค่าเพิ่มและดำเนินการด้านการตลาดของข้าวหอมมะลิ โดยใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ ๆ คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และลดการใช้สารเคมี เพื่อสร้างต้นแบบห่วงโซ่อุปทานที่เชื่อมโยงกับห่วงโซ่แห่งคุณค่าของข้าวหอมมะลิในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยประธานมาจากการรวมการข้าว รองประธานสามารถเป็นได้ทั้งภาครัฐและเอกชน มีผู้แทนจากกรมส่งเสริมการเกษตร กรมการค้าต่างประเทศ สำนักงานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กรมพัฒนาที่ดิน สถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัย ภาคเอกชน (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย สมาคมโรงสีข้าวไทย

เกษตรกร) องค์การมหาชน (เช่น สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ) องค์การเกษตร/สหกรณ์ การเกษตร เกษตรกร เป็นกรรมการ และเลขานุการตามความเหมาะสม สำหรับคณะทำงาน พัฒนาข้าวเจ้าจะมีภารกิจและอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกันกับคณะทำงานพัฒนาข้าวหอมมะลิ เพียงแต่จะแตกต่างกันทางด้านพื้นที่ในการเพาะปลูกโดยข้าวเจ้าจะอยู่ในพื้นที่ภาคกลางของ ไทย ซึ่งข้าวทั้งสองชนิดเป็นสินค้าหลักของการบริโภคและการส่งออกของไทยผู้วิจัยจึงเล็งเห็น ถึงความสำคัญและนำมาเป็นข้าวสำหรับการนำร่องเพื่อสร้างความร่วมมือพัฒนาห่วงโซ่คุณค่า ทางการผลิต

(3) บทบาทของคณะทำงานสนับสนุนสินเชื่อ ภารกิจและอำนาจหน้าที่ของ คณะทำงานสนับสนุนสินเชื่อ คือ ดำเนินศึกษาการจัดตั้งกองทุนพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวเพื่อ การให้บริการกู้ยืมเงิน มุ่งเน้นการให้สินเชื่อแก่เกษตรกรผู้ปลูกข้าว ผู้ประกอบการด้านข้าว การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีด้านข้าวตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ โดน คณะทำงานจะต้องศึกษาแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้ได้รับการจัดสรรงบประมาณแบบใหม่ ที่มาจากการดำเนินการตามนโยบายที่ส่งเสริมด้านรายได้ของเกษตรกร เช่น โครงการจำนำข้าว/ จำนำพืชผลการเกษตร โครงการประกันรายได้ ฯลฯ รวมถึงการจัดทำค่าของงบประมาณรายจ่าย บุคลากร ซึ่งสามารถทำได้เนื่องจากเป็นงบประมาณที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้ หน่วยงานภาครัฐทำงานร่วมกันในลักษณะประสานเชื่อมโยงแบบเครือข่ายที่นำไปสู่การบรรลุ เป้าหมายและตัวชี้วัดร่วมกัน โดยมีรูปแบบการบริหารจัดการแบบองค์รวมและทำงานร่วมกัน ระหว่าง 2 หน่วยงานขึ้นไป นำมาจัดตั้งกองทุนพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวที่มุ่งเน้นการสร้าง นวัตกรรมและการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อส่งเสริมการทำเกษตรอย่างยั่งยืนและเป็นมิตร กับสิ่งแวดล้อม ผ่านกลไกทางการเงินและการคลัง เช่น เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ การให้ทุนสำหรับวิจัย และพัฒนาพันธุ์ข้าว การให้ทุนสำหรับการสร้างเทคโนโลยีการเกษตร การให้ทุนสำหรับวิจัย พัฒนาปุ๋ยอินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพสำหรับข้าวไทย เพื่อส่งเสริมการทำเกษตรที่ลดการปล่อยก๊าซ เรือนกระจก และการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การพัฒนาฐานข้อมูล การถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรม คณะทำงานจะต้องศึกษาหลักเกณฑ์และ เงื่อนไขในการช่วยเหลือ อาทิ การให้กู้ยืมเพื่อให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาภาคการเกษตรของไทยอย่างยั่งยืนตามแนวทางของนโยบาย BCG เป็นต้น โดยประธานมาจากกระทรวงการคลัง รองประธานสามารถเป็นได้ทั้งภาครัฐและ เอกชน มีผู้แทนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม กรมบัญชีกลาง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารออมสิน สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ภาคเอกชน (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย สมาคมโรงสีข้าวไทย เกษตรกร) องค์การมหาชน (เช่น สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ) องค์การเกษตร/สหกรณ์ การเกษตร เกษตรกร เป็นกรรมการ และเลขานุการตามความเหมาะสม

โดยแนวทางการร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการพัฒนา ศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทยมี 4 แนวทางหลักด้วยกันดังนี้

(1) แนวทางความร่วมมือเชิงรุก: ผลักดันเทคโนโลยีและนวัตกรรมสู่แปลงนา

(1.1) ปฏิวัติการเกษตรด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจุบันเกษตรกรไทยยังคงใช้รูปแบบการผลิตดั้งเดิมที่มีต้นทุนสูงและผลผลิตต่ำ การเปลี่ยนผ่านสู่การเกษตรอัจฉริยะ (Smart Farming) โดยใช้เทคโนโลยี เช่น ระบบเซ็นเซอร์วัดความชื้น โดรนสำรวจพื้นที่ และ AI วิเคราะห์โรคพืช จะช่วยเพิ่มผลผลิต ลดต้นทุน และลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา ขณะที่ภาคเอกชนสามารถเข้ามาจับบทบาทในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและอบรมเกษตรกร

(1.2) สร้างมูลค่าเพิ่มให้ข้าวไทย ต่อยอดสู่ผลิตภัณฑ์นวัตกรรมข้าวไม่ได้เป็นเพียงอาหารหลักอีกต่อไป แต่ยังสามารถนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น เครื่องสำอางจากรำข้าว อาหารเสริมจากจมูกข้าว หรือไบโอพลาสติกจากแป้งข้าว ภาครัฐควรส่งเสริมงานวิจัยและสนับสนุนเงินทุนให้สตาร์ทอัพด้านนวัตกรรมข้าว ขณะที่ภาคเอกชนสามารถเข้ามาลงทุนและขยายช่องทางการตลาดในระดับโลก

(2) แนวทางความร่วมมือเชิงแก้ไข: ยกระดับทักษะและโครงสร้างพื้นฐาน

(2.1) ปลดล็อกศักยภาพเกษตรกรไทย หนึ่งในอุปสรรคสำคัญของอุตสาหกรรมข้าวคือ เกษตรกรขาดทักษะด้านการบริหารจัดการและการตลาด การจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมด้านธุรกิจการเกษตรและการเงิน จะช่วยให้เกษตรกรสามารถบริหารฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างรายได้ที่มั่นคง

(2.2) ลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพด้วยระบบเกษตรแปลงใหญ่การรวมกลุ่มเป็นเกษตรแปลงใหญ่และใช้กลไกสหกรณ์ จะช่วยลดต้นทุนด้านปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเครื่องจักรกลการเกษตร ภาครัฐสามารถเข้ามาสนับสนุนด้านนโยบายและโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่ภาคเอกชนสามารถร่วมลงทุนในระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

(3) แนวทางความร่วมมือเชิงป้องกัน: ใช้ของเหลือให้เกิดประโยชน์สูงสุด

เปลี่ยนของเสียเป็นมูลค่า เพิ่มรายได้ให้ชาวนาโมเดลเศรษฐกิจหมุนเวียน สามารถนำมาใช้กับอุตสาหกรรมข้าวได้ เช่น การนำฟางข้าวไปผลิตกระดาษชีวภาพ หรือการใช้แกลบข้าวเป็นเชื้อเพลิงชีวมวล ซึ่งจะช่วยลดของเสียจากกระบวนการผลิตและเพิ่มรายได้ทางเลือกให้กับเกษตรกร

(4) แนวทางความร่วมมือเชิงรับ: รับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

(4.1) วิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ทนทานต่อสภาพอากาศ การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าวไทยอย่างมาก การพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ทนทานต่อความแห้งแล้งและโรคระบาดเป็นสิ่งจำเป็น ภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณด้านการวิจัย ขณะที่ภาคเอกชนสามารถร่วมมือกับสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ที่ตรงกับความต้องการของตลาด

(4.2) บริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกข้าว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำ เช่น ระบบชลประทานอัจฉริยะ หรืออ่างเก็บน้ำชุมชน สามารถช่วยให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างเพียงพอตลอดทั้งปี ภาครัฐควรจัดทำนโยบายสนับสนุน ขณะที่ภาคเอกชนสามารถลงทุนในเทคโนโลยีการกักเก็บและกระจายน้ำ

5. ข้อเสนอแนะ

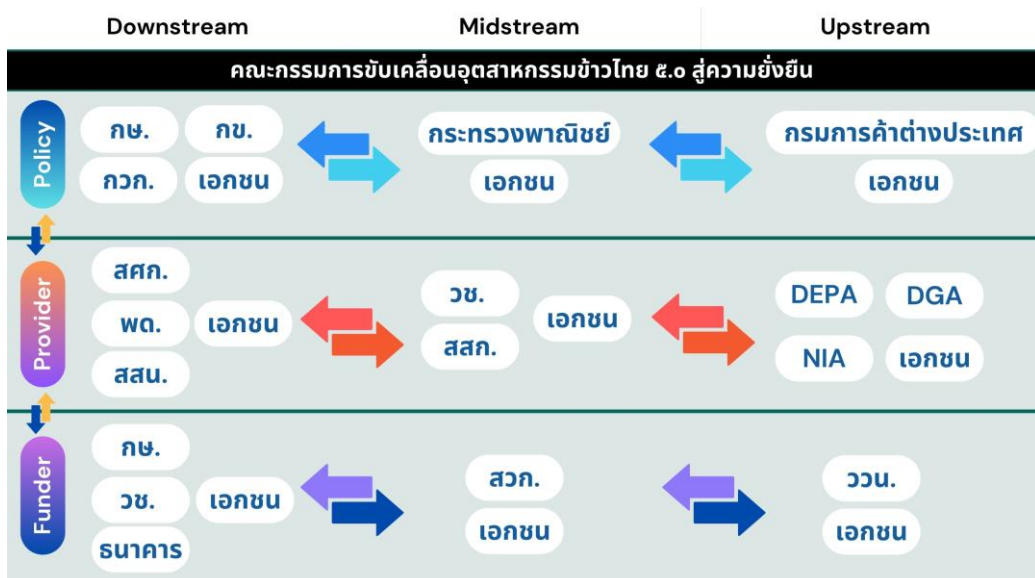
ในการขับเคลื่อนแนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทยนั้น เพื่อให้การดำเนินภารกิจขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทยดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง และมีหน่วยงานที่ทำงานแบบบูรณาการสามารถดำเนินการตามแนวทางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมข้าวไทยทั้ง 4 ด้าน คือ 1) การบริหารจัดการด้านพัฒนาพันธุ์ข้าวและการผลิต 2) การบริหารจัดการด้านการตลาด 3) การบริหารจัดการด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม และ 4) การบริหารจัดการด้านการสร้างเครือข่ายและการบูรณาการ ตามข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้เกิดขึ้นจริง จึงจำเป็นต้องมีการจัดตั้งสภาอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 และคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน และมีการกำหนดรูปแบบการทำงานในลักษณะของคณะทำงานแบบ “จิตภาคีเพื่อการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทยสู่ความยั่งยืน” (Public-Private-People-Planet Partnership: 4Ps) ตามรูปแบบความร่วมมือเพื่อพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตร เพื่อยกระดับอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยมีหน่วยงานจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญและจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าว ภายใต้กรอบแนวทางเพื่อก่อให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ในมิติการพัฒนาหลักและองค์การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง สร้างความมั่นคงแบบองค์รวมบูรณาการภาครัฐให้มีความเข้มแข็ง ทนสมัยทำงานอย่างคล่องตัว มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา มีความพร้อมอยู่ตลอดเวลา และมุ่งพัฒนาความร่วมมือด้านความมั่นคงระดับอาเซียน และนานาชาติเพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพ สภาอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 มีหน้าที่ในการพัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมข้าวของไทยให้มีความยั่งยืนและแข็งแกร่ง ตลอดจนสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ ผ่านกำหนดนโยบายและกลยุทธ์ กำหนดแนวทางและนโยบายที่ชัดเจนเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวไทย โดยเน้นที่การบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้าสู่ทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อุปทานข้าว พัฒนาทักษะและความรู้ เทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ ๆ สร้างการรับรองคุณภาพและมาตรฐานให้กับอุตสาหกรรมข้าว รวมถึงการสร้างเป้าหมายร่วมกันเพื่อความยั่งยืน ความมั่นคงของอุตสาหกรรมข้าว และความมั่นคงทางอาหาร ดำเนินการจัดโครงสร้างเครือข่ายและสร้างเครือข่ายของอุตสาหกรรมข้าวไทย สร้างกระบวนการแบ่งงานกันทำ การแบ่งปันความรู้แบ่งตามเขตพื้นที่ เพื่อให้เกิดการปรึกษาหารือ แบ่งปันทรัพยากรที่ภายในเครือข่ายร่วมกัน มีการสนับสนุนกันและกัน การพึ่งพาตนเอง และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ การจัดตั้งสภาอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 จำเป็นจะต้องเสนอโครงการจัดตั้งหน่วยงานต่อคณะรัฐมนตรี และทำการตราพระราชบัญญัติขึ้นเสนอต่อรัฐสภาเนื่องจากการจัดตั้งหน่วยงานราชการในประเทศไทยจำเป็นต้องตราเป็นพระราชบัญญัติขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

สภาอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 จะมีหน้าที่ในการวิเคราะห์สถานการณ์ ร่วมกันพิจารณาทางเลือกการเปลี่ยนแปลง รวมถึงติดตามและแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างสม่ำเสมอเพื่อผลักดันการดำเนินงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู่ความยั่งยืน ภายใต้

เกษตรกร สมาคมค้าข้าว สถิติการส่งออกข้าว สถิติผลผลิตของข้าว เป็นต้น ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) เช่น พื้นที่แปลงนา ขนาดพื้นที่ สภาพของดิน สภาพอากาศ อัตราการเกิดน้ำท่วม อัตราความแห้งแล้ง แหล่งน้ำ ปริมาณน้ำต่อปี และการสรุปข้อมูลในรูปแบบของ Dashboard ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ จะต้องเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลเปิดของภาครัฐ โดยแพลตฟอร์ม Agri Open Data Platform ควรเกิดจากความร่วมมือของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA) สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (NIA) สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.) และสำนักงานพัฒนาที่ดิน (พ.ด.)

คณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู้ความยั่งยืน ควรมีการปรับรูปแบบของการจัดกลุ่มของหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมข้าวใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรมข้าวไปสู่ยุค 5.0 ปรับโครงสร้างการจัดกลุ่มและบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุตสาหกรรมข้าว (Revisiting Institutional Roles) ให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ โดยมุ่งเน้นให้หน่วยงานต่าง ๆ ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบมากขึ้น ไม่ซ้ำซ้อน และสามารถสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรมข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการแบ่งกลุ่มของหน่วยงานออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งดำเนินการภายใต้การบริหารงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู้ความยั่งยืน ดังแผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5 หน่วยงานขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทยภายใต้คณะกรรมการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0 สู้ความยั่งยืน

ที่มา: ผู้วิจัย

ประเภทที่ 1 คือ Funder หรือผู้สนับสนุนด้านงบประมาณ เงินทุนต่าง ๆ ได้แก่ ขั้้นต้นน้ำ ประกอบด้วย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กษ.) ให้เงินงบประมาณแผ่นดิน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ให้ทุนการวิจัยและนวัตกรรมของประเทศไทย ธนาคาร (ธ.ก.ส. ออมสิน กรุงไทย) ให้สินเชื่อเพื่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าว และเอกชนที่ต้องการลงทุนในเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขั้้นกลางน้ำ ประกอบด้วย สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (สวก.) ให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมเพื่อเพิ่ม ผลผลิตและมูลค่าของผลผลิต และเอกชนที่ทำหน้าที่ในการแปรรูปข้าวเปลือก สนับสนุนเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ขั้้นปลายน้ำ ประกอบด้วย กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ให้งบประมาณสนับสนุนโครงการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรือโครงการวิจัยและนวัตกรรม และเอกชนที่ทำหน้าที่ด้านการตลาด โลจิสติกส์

ประเภทที่ 2 คือ Provider หรือ ผู้สนับสนุนทั้งด้านข้อมูล ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านองค์ความรู้ ได้แก่ ขั้้นต้นน้ำ ประกอบด้วย สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) สนับสนุนข้อมูลสารสนเทศการเกษตรและนโยบาย มาตรการและแผนพัฒนา สำนักงานพัฒนาที่ดิน (พ.ด.) สนับสนุนข้อมูลเกี่ยวกับดินและที่ดิน เพื่อการวางแผนการใช้ที่ดินในไร่นา รวมถึงข้อมูลผลงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดิน สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.) สนับสนุนข้อมูลสารสนเทศทรัพยากรน้ำ รวมไปถึงข้อมูลการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ และเอกชนที่สนับสนุนข้อมูลและองค์ความรู้ในการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ ขั้้นกลางน้ำ ประกอบด้วย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สนับสนุนฐานข้อมูลงานวิจัยและนวัตกรรมของประเทศไทย สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร (สสอ.) สนับสนุนข้อมูลด้านการส่งเสริมการเกษตร เทคโนโลยี และระบบการผลิตที่เหมาะสมกับพื้นที่ การถ่ายทอดองค์ความรู้และทอดเทคโนโลยีด้านการเกษตรแก่เจ้าหน้าที่และเกษตรกรตามเขตพื้นที่ และเอกชนภายในเขตพื้นที่ของจังหวัด/ภูมิภาคที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ใหม่ ๆ ให้กับเกษตรกร ขั้้นปลายน้ำ ประกอบด้วย สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนากำลังคนดิจิทัลทุกระดับ เพื่อมุ่งสู่ความเป็นประเทศที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเข้ามาพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA) สนับสนุนบริการโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีดิจิทัลและระบบการให้ บริการหรือ แอปพลิเคชันพื้นฐานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลดิจิทัล สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (NIA) สนับสนุนความสามารถด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมในสาขาอุตสาหกรรมที่เป็นยุทธศาสตร์ของประเทศ และอุตสาหกรรมเป้าหมายใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งระดับภูมิภาค ระดับประเทศและนานาชาติ และเอกชนที่ทำหน้าที่ด้านการลงทุนส่งเสริมเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านการเกษตร

ประเภทที่ 3 คือ Policy หรือ ผู้กำหนดนโยบายด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับข้าว ได้แก่ ขั้้นต้นน้ำ ประกอบด้วย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กษ.) ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และแผนด้านการเกษตร กรมวิชาการเกษตร (กวก.) ทำหน้าที่กำหนดและกำกับดูแลมาตรฐานระบบการผลิตและผลิตภัณฑ์พืชและปัจจัยการผลิต พัฒนาระบบตรว้จรับรองสินค้าการเกษตรด้านพืชให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล กรมการข้าว (กช.) ทำหน้าที่กำหนดและดำเนินนโยบาย

และยุทธศาสตร์ข้าวของประเทศ รวมทั้ง ดำเนินการเกี่ยวกับความร่วมมือกับต่างประเทศ ในเรื่องข้าวอย่างครบวงจร ชั้นกลางน้ำ คือ กระทรวงพาณิชย์ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับราคาสินค้า เกษตรและรายได้เกษตรกร ชั้นปลายน้ำ คือ กรมการค้าต่างประเทศ ทำหน้าที่ส่งเสริมและ กำกับดูแลมาตรฐานสินค้านำเข้า ส่งออก ติดตามสถานการณ์การผลิต การค้า และการตลาด สินค้าข้าวเพื่อประกอบการกำหนดนโยบาย มาตรการ และแผนการส่งออกข้าว และเอกชน ที่มีศักยภาพในการกำหนดนโยบายด้านข้าวตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ

6. สรุป

แม้ประเทศไทยจะใช้รูปแบบคณะกรรมการในการแก้ไขปัญหาสาธารณะมาอย่างต่อเนื่อง แต่จากประสบการณ์ที่ผ่านมา พบว่า คณะกรรมการจำนวนมากประสบปัญหาไม่มีอำนาจเชิงปฏิบัติขาดงบประมาณและกลไกติดตามที่เป็นระบบ จึงไม่สามารถขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ได้อย่างแท้จริง งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน กับเกษตรกร โดยเน้นการประสานเชิงระบบระหว่างภาคส่วนผ่านกลไกความร่วมมือ บทความ วิจัยฉบับนี้จึงมีความโดดเด่นและแตกต่างจากงานศึกษาที่ผ่านมา โดยนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายใหม่ในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมข้าวไทย ผ่านการจัดตั้ง “คณะกรรมการอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0” (Thai Rice Industry Council 5.0) ซึ่งเป็นกลไกการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ที่ได้รับการออกแบบให้มีโครงสร้างเชิงสถาบันอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย คณะกรรมการบริหารควบคู่กับคณะทำงานเฉพาะด้านที่มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันอย่าง เชื่อมโยง โดยมีเป้าหมายหลักในการยกระดับประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาคุณภาพของผลผลิต และเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ข้าวไทยในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่มูลค่า นอกจากนี้ ข้อเสนอเชิง นโยบายดังกล่าวยังถือเป็นการต่อยอดแนวคิด PPP และ VCD ให้ครอบคลุมในลักษณะของ “จตุภาคีเพื่อความยั่งยืน” (Quadripartite for Sustainability) ซึ่งประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มเกษตรกร และสถาบันการศึกษาและวิจัย ถือเป็นการขยายขอบเขตความร่วมมือจากรูปแบบทวิภาคีที่มีปรากฏในงานศึกษาก่อนหน้า ไปสู่รูปแบบพหุภาคีที่เน้น การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างสมดุล สำหรับแนวทางที่เสนอในบทความนี้แม้จะมี ศักยภาพในการยกระดับอุตสาหกรรมข้าวไทยในเชิงระบบ แต่ยังมีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ การพึ่งพาความร่วมมือจากหลายภาคส่วนที่อาจไม่เกิดขึ้นจริงในบางพื้นที่ ความซับซ้อนของ กลไกเชิงสถาบันที่ต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยน และความใหม่ของแนวคิด VCD ในการ ประยุกต์ใช้กับอุตสาหกรรมข้าวไทย ซึ่งยังขาดกลไกติดตามประเมินผลที่เป็นระบบในระดับ นโยบาย อีกทั้ง ในปัจจุบันบริบทของการแข่งขันในตลาดโลก อุตสาหกรรมข้าวไทยกำลังเผชิญ ทั้งความท้าทายและโอกาสใหม่ ๆ ความต้องการของผู้บริโภคทั่วโลกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจาก สินค้าโภคภัณฑ์ (Commodity) ไปสู่สินค้ามูลค่าสูง (High-Value Product) ที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะด้านรสชาติ คุณภาพ และความยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อม ประเทศคู่แข่งอย่างเวียดนาม และอินเดียได้พัฒนาโครงสร้างการผลิตและการตลาดที่รวดเร็ว จึงจำเป็นอย่างมากในการ เร่งยกระดับความสามารถในการแข่งขัน ผ่านการจัดตั้งคณะกรรมการอุตสาหกรรมข้าวไทย 5.0

ให้เป็นเวทีเชื่อมโยงนโยบาย การวิจัยและนวัตกรรม ตลอดจนการสร้างยกระดับข้าวไทยให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล รวมไปถึงการบูรณาการความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มเกษตรกร และสถาบันการศึกษาและวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศไทยมีศักยภาพที่จะรักษาความเป็นผู้นำในตลาดข้าวโลก พร้อมทั้งขยายตลาดไปสู่กลุ่มสินค้าข้าวพรีเมียม ข้าวอินทรีย์ และข้าวเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) ที่มีอัตราการเติบโตสูงในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการค้าข้าว/กรมการค้าภายใน. (2566). แผนปฏิบัติงาน แผนการผลิตและการตลาดข้าว ครบวงจร ปีการผลิต 2565/2566. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2567, จาก <https://www.opsmoac.go.th/saraburi-actionplan-preview-442791791819>.
- กระทรวงพาณิชย์. (2568). สถานการณ์การค้าข้าวและโอกาสการพัฒนาสินค้าข้าวไทย. สืบค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2568, จาก <https://uploads.tpsgo.go.th/23-03-25%20สถานการณ์การค้าข้าวและโอกาสการพัฒนาส.pdf>
- จรุงเกียรติ ภูติรัตน์, พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, และพระมหาประกาศิต ฐิตปสิทธิก. (2567). วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ, 6(3), 757-771.
- ชมภูษ หนุนาค. (2563). แนวทางการพัฒนาการผลิตและการตลาดข้าวไทย. วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน, 13(1), 91-116.
- ชัยเดช ช่างเพียร, และปิยนุช เงินคล้าย. (2564). บทบาทของรัฐในการพัฒนาอุตสาหกรรมข้าวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, 5(2), 14-26.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564). ส่งออกข้าวไทย จะรอดได้ต้องแก้ให้ตรงจุด. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2567, จาก https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles /Article_19Feb2021.html.
- นนทกานต์ จันทร์อ่อน. (2557). ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย. บทความวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 4(2), 1-35.
- ประสงค์ ต้นพิชัย และคณะ. (2564). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากภายใต้ความร่วมมือของภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนการพัฒนาโซ่แห่งคุณค่าของอาหารปลอดภัยในจังหวัดกาญจนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- วิจัยกรุงศรี. (2566). แนวโน้มธุรกิจ/อุตสาหกรรม 2566-2568: อุตสาหกรรมข้าว. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2567, จาก <https://www.krungsri.com/th/research/industry/industry-outlook/agriculture/rice/io/io-rice-2023-2025>

- ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์. (2564). *ทางรอดจากภาวะถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย*. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2567, จาก https://www.scbeic.com/th/detail/file/product/7996/g5cltnglho/EIC-Note_ทางรอดอุตสาหกรรมข้าวไทย_20211221.pdf.
- สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์. (2568). *การศึกษาเรื่องสถานการณ์การค้าข้าวและโอกาสการพัฒนาสินค้าข้าวไทย*. สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม 2568, จาก <https://uploads.tps.go.th/23-03-25%20สถานการณ์การค้าข้าวและโอกาสการพัฒนาส.pdf>
- อัศวพงศ์ กรมพลาคักดี. (2562). กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพของอุตสาหกรรมส่งออกข้าวไทย. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์* 6(9), 4645-4657.

ภาษาอังกฤษ

- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2016). *Public-Private Partnerships for Agribusiness Development: A Review of International Experiences*. Retrieved January 3, 2024, <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/4f1107a3-9f40-4670-9db7-2835cefb19d5/content>
- Hartwich, F., Gottret, M., Babu, S., & Tola J. (2008). *Building Public-Private Partnerships for Agricultural Innovation*. Washington, DC: International Food Policy Research Institute.
- World Economic Forum. (2024). *The Global Risk Report 2024*. Retrieved January 3, 2024, from <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>